

L'article dels topònims

Per Gabriel Bibiloni

EXPOSICIÓ DEL TEMA

Durant les darreres dècades, i molt especialment després del canvi de règim, s'ha generalitzat amb una força extraordinària la idea que els topònims de les Illes Balears que en el parlar ordinari d'aquestes illes duen article salat s'han d'escriure amb aquest –i sols amb aquest– article en qualsevol tipus de llenguatge. Així ho han anat acceptant profans i tècnics de la llengua –especialment tècnics en la matèria–, com qui accepta sense discussió un postulat de llei natural, i demostrant uns i altres l'absència de la reflexió mínimament indispensable sobre el funcionament de tal article, i també un desconeixement inquietant de la nostra tradició literària.

Sens dubte ha contribuït també a l'embull la necessitat –ben justificada i seriosa– de defensar la nostra toponímia, amenaçada per les urpades de la vida moderna i la submissió a una llengua dominant no catalana. Però sovint s'han confós els termes i s'ha creat una falsa concepció del respecte al topònim que ha portat com a conseqüència el mite de la intangibilitat de l'article, com a part integrant d'aquell respecte¹.

El mite del respecte a l'article ha pretès esdevenir norma d'ús indiscutible i indiscutida, i les publicacions fetes a les Balears o fora de les Balears s'han omplert de *Sa Dragonera*, *Sa Llotja* (o *Sa Llonja*), *Sa Riera* o *Es Born*, tant dins textos en català estàndard com en espanyol, i els pobles de les illes s'han inundat de rajoles amb carrers *des vent* i *de s'aigua* (o, més grotesc encara, *de s'aigo*). Però les normes dolentes són difícils d'aplicar, i és precisament en la coherència o incoherència de la pràctica diària on es veu si una proposta d'ús és o no adequada. El fet és que avui en dia en qüestió de topònims no hi ha cap ni centener: uns escriuen *Es Gorg Blau* i altres *el Gorg Blau*, molts escriuen *Sa Pobra* i algunes línies més avall *el Molinar*, alguns posen *el Coll d'en Rabassa* al costat de *S'Alqueria Blanca*, n'hi ha que retolarien *carrer de s'argenteria* però probablement troben ben encertat *carrer del Palau Reial*; uns van *al Portitxol*, uns altres *as Portitxol* (o *a's Portitxol*), altres *an es Portitxol*, algun a *es Por*

1. La mateixa concepció equivocada del respecte porta algunes persones a escriure *Lleida* o *Eivissa* dins textos castellans, cosa totalment absurda; tant com si dins un text en català escrivíssim *Zaragoza*, *London* o *Napoli*.

titxol i alguns altres a *Es Portitxol*. Més que una norma, el que regna avui a les Balears sobre aquesta matèria és el més absolut desgavell².

D'altra banda, crec que és necessari assenyalar de seguida que aquest no és un problema estrictament balear, sinó una qüestió que afecta altres àrees del territori de llengua catalana i que s'ha d'enfocar, per tant, al nivell nacional. Hi ha els topònims de la Costa Brava que hom escriu ara amb article salat (*S'Arenella*, *Sa Riera*, *Sa Tuna*), i hi ha tots els topònims de la zona nord-occidental usats popularment allà amb l'article *lo* (*lo Pont de Suert*, *lo Palau d'Anglesola*). Els topònims de la Costa Brava són un fet residual, i com ocorre amb tots els fets residuals, actuen els mecanismes de pintoresquisme nostàlgic i conservació museística³.

Deixant a part aquest fet residual, la veritat és que hom aplica un tractament diferent als topònims occidentals amb article *lo* i als topònims balears amb article salat, diferència de tractament gens justificada, com tindrem ocasió de

2. Observem la manca de criteri en aquestes tres publicacions que he agafat a l'atzar (els subratllats són meus, G. B.):

a) Maria Antònia Oliver i Toni Catany, *Les Illes*, Barcelona 1978: Cap de *la* Mola (p. 9), *Sa* Pobra (p. 9), Cap de *les* Salines (p. 9), *Sa* Coma (p. 9), *Sa* Dragonera (p. 9), *Es* Born (p. 18), *la* Riera (p. 18), *Sa* Font de *ses* Tortugues (p. 18), *el* reconstruït Hort del Rei (p. 18), *l'*Almudaina (p. 18), *la* Llotja (p. 18), *Es* Jonquet (p. 28), *S'Arenal* (p. 30), Talaia de *les* Animes (p. 36), *la* Foradada (p. 40), *el* Gorg Blau (p. 44), *Sa* Calobra (p. 44), *el* Puig Major (p. 44), *Sa* Torre de *ses* Punes (p. 80), *Sa* Torre de *les* Punes (p. 80), *la* Torre [de *les* Punes] (p. 80), *les* coves *del* Drac i *les* *dels* Hams (p. 82), *la* passejada anyal fins *al* Morro (p. 82), *Es* Rafal Pudent (p. 8G), *la* Torre *dels* Enegistes i *la* Torre de *ses* Punes (p. 86), *Es* Castell de Capdepera (p. 92), *el* Castell de Bellver (p. 28), *la* Colònia de Sant Jordi (p. 108), *l'*illa de *les* Rates (p. 114), *la* Conillera (p. 114), *l'*Estel Petit (p. 114), *l'*Estel Xapat (p. 114), *l'*illa de *les* Bledes (p. 114), *la* *del* Fonoll (p. 114), *la* Rodona (p. 114), *la* Plana (p. 14), *la* Plana (p. 114), *la* Pobra (p. 114), *la* Foradada (p. 114), *els* Esculls (p. 114).

b) Bartomeu Barceló, *Les Illes Balears*, Barcelona, 1968: Coll de *Sa* Batalla (p. 30), *la* Mola de *S'*Esclop (p. 32), *la* Mola *l'*Esclop (p. 35), *la* Dragonera (p. 34), *la* Riera (p. 41), *Es* Mercat i *Es* Born (p. 41), *l'*Almudaina (p. 41), *el* passeig *del* Born (p. 48), plaça de *les* mongetes (p. 49), *Sa* Quartera, Banc de *s'*oli, Pes de *sa* farina (p. 51), *la* Llotja (p. 51), *el* [barri] *dels* Hostalets (p. 49), *el* Molinar (p. 50), *els* pous de neu *del* Teix (p. 59), *Sa* Torre de *ses* Animes (p. 79), *la* Torre de Canyamel (p. 69), *el* Pla (p. 103), *el* Raiguer (p. 103), Puig de *les* Coves de Son Seguí (p. 113), *Sa* Cabaneta (p. 114), *el* Pla de na Tesa (p. 115), *el* Pont d'Inca (p. 115), Cap d'*es* Pinar (p. 121), *l'*Albufera (p. 124), *el* Coll d'En Rabassa (p. 140), *la* comunicació de *La* Marina amb *el* Pla (p. 145), en dret *del* Salobrar (p. 152), *les* Coves *del* Drac i *les* *dels* Hams (p. 158).

c) Vicenç M. Rosselló Verger, *Les Illes Balears*, Barcelona 1977: «... en poden ser exemples *el* Cap de Formentor... *els* Cingles d'Ariant, *es* Musclo *des* Llorer, *es* Cap *des* Fabioler, *sa* Dragonera, etc. A *sa* Marina de *sa* Torre..., *es* Cap Enderrocat... (Cala Pi, vorera *des* Cap de *ses* Salines... al sector de *sa* Colònia de Sant Jordi a *es* Cap de *ses* Salines..., *sa* Calobra... entre serres que solem anomenar *es* Pla existeixen... *es* Prat de Sant Jordi... *es* Salobrar de Campos... *s'*Albufera de *sa* Pobra... *S'*Estany *des* Coto se pot assimilar a *es* Salobrar de Campos... *L'*Albufereta de Pollença... La gran proporció d'aigua de mar es troba també *al* Salobrar...» (ps. 41 i 42).

«... i menys *al* Puig Major... les conques baixes com *el* Pla de Sant Jordi o *les* Salines de Campos. *La* Muntanya acumula... *es* Pla davalla... *al* Raiguer... *La* Marina de Migjorn... *es* Cap Blanc... *les* Pitiüses...» (p. 10).

«*Dels* arenals del litoral septentrional hom pot remarcar *el* *des* Grau... *s'*Arenal d'En Castell...» (p. 40).

3. Cal observar que el *Diccionari nomenclàtor dels pobles i poblats de Catalunya* (Barcelona 1931) enregistra *la* Riera, *la* Tuna, etc.

veure més endavant, i que en el fons respon més que res a una actitud –a vegades un xic irritant– molt pròpia d'alguns col·legues de Catalunya tendent a protegir paternalment la diversitat dialectal valenciana i mallorquina mentre s'és estricta amb l'existent a l'interior del Principat⁴.

Cal, doncs, reformular el problema des del principi, sense prejudicis, amb la voluntat d'establir una norma d'ús coherent, funcional i manejable, i des d'una perspectiva global de Països Catalans. De fet, més que de reformular es tracta de formular, car fins ara no he vist escrita una sola plana sobre el tema, exceptuant algun article aparegut recentment a la premsa de Palma, precisament com a rèplica *avant la lettre* a aquest meu⁵.

CONCEPTE I CLASSES DE TOPÒNIMS

Què és un topònim?

Els diccionaris no ens donen gaire llum; el defineixen simplement com a «nom de lloc». Però el concepte de topònim, tal com s'usa actualment en els estudis de toponímia no es refereix estrictament al nom d'un lloc, d'un simple segment de l'espai. És també un nom que designa un objecte, una entitat material (una muntanya, un torrent, un llogaret, un edifici, etc.) amb les seves característiques físiques i els valors que hom hi associa. Quan diem *Valldemossa és bella* o *Barcelona és intransitable* atribuïm unes qualitats a uns objectes i no a unes meres coordenades espacials. I si a un recull de topònims apareix la *barraca x* o *el pou y* no sembla que es tracti tant d'uns llocs com d'uns objectes ben determinats. El que passa és que l'objecte que designa el topònim es troba en un lloc fix, de manera que aquell designa objecte i lloc simultàniament. És possible –i molt habitual– que l'objecte canviï de classe tot romanent el topònim: *porta de Sant Antoni* designava el segle passat una porta de muralla i actualment una plaça; *el Rafal* era antigament una possessió i ara és un barri de Palma.

El problema és si qualsevol denominació de qualsevol entitat material situada en un lloc fix és un topònim. Són topònims *l'aljub de can Gelat*, *el garrover gros* o *el semàfor de l'Ajuntament*? ¿Som davant topònims quan un

4. Practiquen aquest doble tractament l'Institut d'Estudis Catalans i la *Gran Enciclopèdia Catalana*. La Generalitat de Catalunya ha optat també per estandarditzar l'article dels topònims occidentals. L'Institut Cartogràfic de Catalunya, en unes normes sobre fixació de topònims en els mapes (fins al moment només n'he pogut consultar una edició provisional), estableix que «Com a principi general, cal ser més respectuós amb les formes i grafies dialectals com més es tracti de toponímia menor (vilatges, masos, cases aïllades, petits cims i rierols i torrents, el nom dels quals sia de difusió restringida)». D'acord amb aquest principi propugna *el Palau d'Anglesola* «atenent a la tradició que hi ha de substituir-los [els articles *lo* i *los*] per *l* (*l'*, *els*)» i, en canvi, *lo Tufello* i *lo Teso de Son*. Llàstima que la tradició no valgui també per a les Illes Balears.

5. Jaume Corbera i Pou, *Toponímia i llengua estàndard: entorn de l'article*, a «Última Hora» (Palma 13 i 20 de maig de 1984); Cosme Aguiló, *Sobre l'ús de l'article dels topònims*, a «Última Hora» (Palma 10 de juny de 1984); republicats tots dos a «Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior», xviii (desembre 1984).

parla de *la cuina*, *la bugaderia* o *el galliner*? ¿On comença i on acaba el concepte de topònim?⁶

Per anomenar un determinat objecte podem utilitzar dos recursos: o bé servir-nos del nom comú corresponent a aquella classe d'objectes afegint-hi els elements necessaris per a determinar-lo i identificar-lo (*la cadira de l'avi*, *el pis del meu germà*, *el pou de l'església*) o bé disposar d'un nom específic que es refereixi a aquell –i sols a aquell– objecte (*Xorrigo*, *na Burguesa*). No cal dir que seria completament impossible que tots els objectes tinguessin un nom propi individual, com també resultaria greument problemàtic que algunes entitats (persones, pobles, ciutats, etc.) no el tinguessin. L'abast del concepte de topònim s'interfereix amb la problemàtica dels noms comuns/noms propis de manera prou complicada. Amb tot, per al nostre propòsit, que és el tema de l'article, no ens cal aprofundir-hi més, i amb un criteri ampli podem considerar que apareix un topònim quan es produeix una *fixació* en la denominació d'un determinat objecte-lloc. Sí que és important, però, distingir dos tipus de topònims, d'acord amb les consideracions anteriors: els formats a partir d'un nom comú seguit d'uns elements determinants (*el pou de l'església*, *el torrent de Muro*) i els formats amb un mot o expressió que *per se* designa l'objecte-lloc (*Xorrigo*).⁷

Topònims del primer tipus

La manera més directa i econòmica de designar un objecte-lloc és recorrent al nom comú corresponent a aquella classe d'objectes determinat amb l'article: *la cuina*, *el menjador*, *l'Església*, *l'Hospital*, *l'Ajuntament*, *la taverna*, *el mercat*, *el puig*, *la font*, *el castell*, *la bassa*, *l'albufera*, *el pla*, *la serra*, etc.⁸ No importa que en el món hi hagi moltes cuines, moltes esglésies, molts puigs o moltes albuferes. Si un membre de la família parla a un altre de *la cuina* o *el menjador* és sempre clar de quina cuina o de quin menjador parla. I si hom se situa dins un àmbit més ampli –la vila– i diu *vaig a la plaça*, *a l'església* o *al cafè* (suposant que dins la vila siguin objectes únics) tampoc no caldrà especificar més. I si hom se situa dins un àmbit encara més ampli –Mallorca– i parla de *la serra*, *el pla* o *l'albufera* tothom l'entendrà perfectament. Però si a la meua casa hi ha dues cuines, ja no puc dir *tal cosa és la cuina*; i si al meu poble hi ha tres cafès, no puc dir *vaig al cafè* i pretendre que m'entenguin. Com no puc dir *diumenge anirem al puig* si en el context mental en què parlant i receptor estiguem situats hi ha diversos puigs. Caldrà que em refereixi aleshores a *la cuina petita*, *al cafè d'en Tal* o *al puig de Massanella*.

Tenim, doncs, uns topònims constituïts per un simple nom comú al qual es van afegint, segons les necessitats, uns elements adjunts que delimiten i preci

6. Dins una possessió o masia hi pot haver *la pleta*, *la vinya*, *el figueral*, *l'ametlerar* o *la rota*, igual que dins una casa hi ha *la sala*, *el menjador*, *la cuina* o *la bugaderia*; i de la mateixa manera que un tros de terra pot continuar dient-se *la vinya* una vegada que ja no s'hi produeixi aquest cultiu, una habitació pot continuar dient-se *la bugaderia* tot i que faci anys que no s'empli per fer bugada.

7. No seria gens insensat considerar com a vertaders topònims només els segons.

8. Que uns s'escriu amb lletra majúscula i altres amb minúscula és una convenció totalment arbitrària.

sen el significat d'aquell nom comú. És clar que la presència o absència d'aquests elements adjunts és sovint contextual: un habitant de Bunyola dirà a un altre *demà anirem a sa comuna*, mentre que un de Palma dirà *demà anirem a sa comuna de Bunyola*. Si el context és Mallorca bastarà parlar de *l'albufera*, però si el context són els Països Catalans caldrà especificar si es tracta de *l'albufera de Mallorca*, *l'albufera de Menorca* o *l'albufera de València*.

L'element adjunt al nom comú pot ser un adjectiu (*puig Major*, *torrent Gros*, *cap Enderrocat*) o un sintagma introduït per la preposició *de*; en aquest cas podrà tractar-se d'un nom comú que tingui relació actual o històrica amb el lloc (*castell del Rei*, *torrent dels Jueus*, *illa dels Conills*), un antropònim (*cova d'en Borges*, *carrer d'en Vilanova*) o un altre topònim (*coll de Sóller*, *cap de Formentor*, *torrent de Solleric*).⁹ En qualsevol cas m'interessa remarcar que el nom que podem considerar base o nucli del topònim –el genèric, que diuen– conserva plenament el seu significat de nom comú: el *cap Enderrocat* és un cap, el *puig de Galatzó* és un puig i el *coll de Sóller* és un coll.

Normalment no es pot ometre el nom genèric: no podem dir *vaig al Rei* (castell del Rei) o *als Jueus* (torrent dels Jueus); i una cosa és *vaig a Sóller* i una altra *vaig al coll de Sóller*. Però si l'element determinant és prou explícit i no porta a equívocs, és normal que se suprimeixi, ja sigui de manera ocasional –*visc a (el carrer de) Jaume III*–, ja sigui de manera més o menys habitual –*anirem al (puig de) Massanella*–. Quan un element determinant esdevé semànticament opac pot tenir la suficient força expressiva per fer omissible el genèric. Així *riu Llobregat* (de l'adjectiu *lubricatu* i abans *rubricatu*) era un topònim com ara *torrent Gros*. Quan es perdé la noció de què significava *llobregat* es féu possible parlar sols d'*el Llobregat*; ningú no diria, en canvi, el *Gros* per referir-se al *torrent Gros*. El mateix ha succeït amb (*monts*) *Pirineus*, (*illes*) *Balears* o (*illa*) *Dragonera*.¹⁰

Cal distingir els noms genèrics integrants del topònim –com *torrent a torrent dels Jueus*– i allò que són mots merament explicatius exteriors al topònim (sempre omissibles), com *torrent a torrent de la Riera*, *barri a barri de Son Armadans* o *ciutat a ciutat de Mallorca*.¹¹

Topònims del segons tipus

Considerarem per tals tots els formats a partir d'un mot que no tingui valor de nom comú i genèric: *el Pont d'Inca* no és un pont, *la Creu Vermella* no és una creu; *el Rafal Nou* no és un rafal i *l'Alqueria Blanca* no és una alqueria (i, a més, els mots *rafal* i *alqueria* tenen un significat desconegut per a la majoria

9. Un altre recurs que aquí no prendré en consideració són els mecanismes derivatius (*el Putxet*, *la Fontassa*, etc.). Sobre aquesta i altres maneres de generar topònims vegeu Enric MOREU-REY, *Els nostres noms de lloc* (Palma 1982).

10. Molta gent fa qüestió d'honor escriure *Sa Dragonera* quan mai no els passaria pel cap escriure *Ses Balears* o *Ses Pitiüses*.

11. Vegeu Gabriel Bibiloni, *La ciutat de Mallorca: consideracions sobre un topònim*, a «Randa», 9 (1979). Fins quan haurem d'insistir dient que l'expressió *la ciutat de Mallorca* és exactament igual que *la ciutat de Barcelona* o *la ciutat de París*, i que escriure sobre un mapa *la Ciutat de Mallorca* és un disbarat monumental? És increïble la quantitat de persones cultes i intel·ligents que no entenen una cosa tan senzilla.

dels parlants); i finalment *la Calobra* i *el Vedrà* no posseeixen cap significat. Atès que el nucli d'aquests topònims no és un nom comú que necessiti determinar, l'article no és un element imprescindible (*Establiments, Ferreries*). Els elements adjunts al nucli (quan n'hi ha) poden consistir en un adjectiu (*el Rafal Nou, l'Alqueria Blanca*) o en un sintagma introduït per la preposició *de* (*el Coll d'en Rabassa, el Pla de na Tesa*).¹² Hauriem de subclassificar aquests topònims segons la manera com s'han generat:

1) Uns són topònims inicialment del primer tipus que, en canviar l'objecte que designen, ja no estan formats sobre un nom comú apel·latiu. Si en uns llocs on en principi només hi ha un pont (dit el *pont d'Inca*), un castell o unes salines s'hi aixequen uns pobles aquests es diran *el Pont d'Inca, el Castell i les Salines* respectivament. La majoria dels noms de poblacions s'han format d'aquesta senzilla i econòmica manera.

2) És possible que amb l'evolució de la llengua un nom comú que havia servit per formar un topònim es transformi o caigui en desús com a tal nom comú, i esdevingui, per tant, opac. En un principi *la Canova, la Bastida, els Pagos, la Ràpita*, etc., eren mots amb un significat ben clar, però amb el temps l'han perdut i avui només són signes identificadors d'un lloc concret. Molts d'aquests topònims opacs no duen article (*Montuiri, Fornalutx, Andratx, Algaida*), ja sigui perquè s'han format en unes èpoques en què es parlaven llengües que no disposaven d'article, com el llatí, ja sigui perquè s'ha aglutinat o perquè s'ha perdut.¹³

3) També hi ha topònims que no són més que noms convencionals imposats per un acte particular de voluntat, amb motivacions diverses, com *Palmanyola, la Ciudad Jardín, el Amanecer* i tota la desgraciada toponímia turística de les nostres illes.¹⁴

La diferència, doncs, entre els dos tipus de topònims radica en el fet que el terme central conservi o no el seu valor de nom comú apel·latiu amb el significat originari. Succeeix, però, que determinar això no sempre serà del tot fàcil, ja que el coneixement i la consciència que els parlants tenen del valor de certs mots no són homogenis, sinó que depenen de variables geogràfiques i socioculturals. No és clar fins a quin punt en els topònims *colònia de Sant Jordi, comuna de Bunyola, salobrar de Campos*, etc., els mots *colònia, comuna* i *salobrar* són noms comuns genèrics, o fins a quin punt *la Colònia* (popularment *sa Colònia, sa Coloni o sa Caloni*), *la Comuna* i *el Salobrar* són denominacions (més transparents per a uns, més opaques per a altres) fixades com a noms propis. Tot això té importància, com tot d'una veurem, per donar un tractament o un altre a l'article. En tot cas, però, la distinció dels dos tipus de topònims s'ha d'agafar com una guia orientativa més que com una solució infal·lible.

12. Respecte a aquests elements determinants és necessari distingir –cosa no sempre fàcil– els que són inherents al topònim i apareguts amb la formació d'aquest (el *Pont d'Inca*) i els identificadors afegits al topònim una vegada format (*Palma de Mallorca, Vilafranca de Bonany, Mancor de la Vall*). Caldria fer una revisió d'aquests identificadors eliminant els innecessaris i canviant els inoportuns.

13. Abans tothom deia *sa Formentera, ses Ferreries, ses Illetes*, i ara aquests noms es diuen sempre sense article. En altres casos encara hi ha fluctuació: *Capdellà (o Capdallà) / es Capdellà, Camp de Mar / es Camp de Mar*, i altres.

14. Vegeu Climent PICORNELL, *La nova toponímia de les Illes Balears. Una aportació als topònims sorgits arrel del turisme*, a «Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior», x (1982).

L'ARTICLE, FORMA PART DEL TOPÒNIM?

Si es pregunta a qualsevol persona de mitjana cultura lingüística per què escriu –o s'escriu– *S'Arenal*, hi ha un alt percentatge de possibilitats que respongui de manera contundent que l'article forma part del topònim; i no sol passar d'aquí l'anàlisi que la majoria de la gent fa del problema.

Personalment crec que hauríem de llevar transcendència a la qüestió de si l'article forma part del topònim o no en forma part, com si es tractés d'una qüestió metafísica o quelcom així.¹⁵ Més aviat crec que ens hem de posar la qüestió purament pràctica de quan és necessària la presència de l'article en els casos que els topònims s'escriuin fora d'un context lingüístic, ço és en el rètols, en els mapes i a les relacions alfabètiques.

La distinció dels dos tipus de topònims que abans hem fet ens pot donar en aquest sentit una norma pràctica i coherent: no es posarà cap article en els topònims del primer tipus, i es posarà obligatòriament en tots els del segon tipus. Així en un rètol o sobre un mapa escriurem *Puig Major*, *Cap Enderrocat*, *Cap Blanc*, *Punta Prima*, *Coll de Sóller*, etc., de la mateixa manera que sobre una porta posariem un rètol que digués *Sala de Junes* i no *La Sala de Junes*;¹⁶ d'altra banda, cal retolar *L'Arenal*, *El Pont d'Inca*, *El Coll d'en Rabassa*, *L'Alqueria Blanca*, etc., malgrat que sigui molt freqüent la pràctica gens recomanable d'ometre l'article per qüestions d'economia" (el rètol *Arenal* indicaria l'existència d'un simple arenal).

En els topònims del primer tipus, atès que el nucli és un nom comú que necessita determinar, l'article determina el topònim i en aquest sentit es pot considerar exterior a ell. Malgrat que no figuri en els rètols, sabem que apareixerà automàticament quan el topònim es posi dins el discurs. Això no ocorre amb els articles dels topònims del segon tipus, que dins el discurs poden aparèixer (*l'Alcúdia*, a València) o no aparèixer (*Alcúdia*, a Mallorca). En el cas que apareguin cal considerar-los elements integrats dins el topònim, encara que no immutables ni inamovibles.

Diguem també que, en virtut de la mateixa distinció, a les relacions alfabè

15. Els francesos diuen *j'aime la France* (no es pot dir *j'aime France*), *je vais en France*, i sobre un mapa posen *France*. Els catalans diem *la Plana* i *Castelló de la Plana*, però *l'Urgell* i *Bellpuig d'Urgell*; sobre els mapes escrivim *Alta Ribagorça* i *Vallès Occidental* tot i que no podem dir *sóc de Vallès Occidental*. Uns diuen *va anar a Estats Units* i altres *als Estats Units*.

16. Malauradament hi ha publicacions que no segueixen aquest raonable criteri, com *l'Atlas de les Illes Balears* (Barcelona, Diàfora, 1979) i altres obres de divulgació. En canvi, és digna de lloança –en general– la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

Caldria fer una excepció amb els topònims formats per un nom comú (que conserva el seu significat com a tal) sense cap element determinant: en el cas, per exemple, d'una cala que no tingui més denominació que *la Cala* s'usarà aquesta amb article. Sempre serà més clarificador, però, *cala de Tal*.

17. Sobre l'obligatorietat d'aquest article, l'Institut d'Estudis Catalans, la *Gran Enciclopèdia Catalana*, l'Institut Cartogràfic de Catalunya i altres llocs obligats de consulta presenten unanimitat.

En aquests exemples escriu l'article amb majúscula perquè es tracta de rètols i, per tant, d'inici de text. Això no obstant, hi ha partidaris d'usar aquí la minúscula (rètols i mapes).

tiques es consignarà *Sóller, coll de; Cúber, pla de* (primer tipus) i *Coll d'en Rabassa, el; Pla de na Tesa, el*.¹⁸

Com deia abans, però, cal afrontar les dificultats que comporta a vegades l'adjudicació d'un topònim a un o a un altre dels dos grups.¹⁹

Tornant al centre del nostre interès, l'article, tothom ha d'acceptar –aquí no hi pot haver, i de fet no hi ha, discussió– que a l'interior d'un text escrit en català estàndard els articles dels topònims del primer tipus s'han de tractar com els restants articles del text, és a dir donar-los la forma estàndard (*el, la, els, les*), escriure'ls amb lletra minúscula i formar les contraccions normals amb les preposicions (*al, del, pel*).

És en els topònims del segon tipus on hi ha el contenciós. Els partidaris de l'article salat (que uns escriuen amb majúscula i uns altres amb minúscula)²⁰ argumenten, com ja hem dit, que aquest article forma part del topònim i d'aquí en dedueixen el que podríem anomenar principi d'invariabilitat de l'article, un dogma de fe que diu que l'article és el que és i posseeix una forma única i intocable. Estableixen una relació de causa a efecte falsa i sense possible demostració. Perquè, en efecte, el fet que l'article formi part del topònim no demostra en absolut que aquell sigui un element immutable –una cosa no té res a veure amb l'altra– i que no pugui presentar diverses variants geogràfiques com ocorre amb els altres articles de la llengua. Dit en altres mots, així com *la taula* i *sa taula* són avui a les Balears dues variants adequades a àmbits d'ús diferents, res no demostra que no hagi de

18. No comprenc per què la *Gran Enciclopèdia Catalana* estableix amb diferent criteri les entrades *Horta, s'* (l'Horta de Felanitx) i *Sóller, l'Horta de*.

19. Si *Colònia de Sant Jordi* i *Comuna de Bunyola* són considerats topònims del primer tipus (essent *colònia* i *comuna* apel·latius genèrics) tindrem els rètols *Colònia de Sant Jordi* i *Comuna de Bunyola* i les entrades alfabetitzades *Sant Jordi, colònia de* (GEC) i *Bunyola, comuna de*. Altrament (si es consideren del segon tipus) tindrem els rètols *La Colònia (de Sant Jordi)* i *La Comuna (de Bunyola)* i les entrades alfabetitzades *Colònia de Sant Jordi, la* i *Comuna de Bunyola, la*.

És possible que una denominació es refereixi a dues entitats diferents situades a un mateix lloc, com ocorre amb *port d'Alcúdia*, nom d'un port en sentit recte (primer tipus de topònims) i d'una aglomeració urbana que s'ha format al voltant del port (segon tipus de topònims). En bona lògica hauríem de distingir els rètols *Port d'Alcúdia* i *El Port d'Alcúdia*, igual que les entrades alfabetitzades *Alcúdia, port de* i *Port d'Alcúdia, el*, respectivament. La GEC diferencia *el port d'Alcúdia* i *es Port d'Alcúdia* (entrada: *Port d'Alcúdia, es*). Aquestes distincions, però, poden arribar a ser subtilitats complicades, i no sé fins a quin punt val la pena practicar-les. Hi ha multitud de poblats i urbanitzacions que tenen el mateix nom que l'accident geogràfic sobre el qual s'han aixecat.

Finalment cal dir que la norma que regula la presència o absència de l'article en els rètols s'ha d'aplicar amb flexibilitat. El rètol *Sa Llotja* que podem veure actualment en algun indret (a part de la imprecisió de l'article salat) podria ser simplement *Llotja*, malgrat que ja no s'hi facin transaccions comercials.

20. Els qui propugnen escriure'l amb majúscula (Moll, Moreu-Rey, Corbera, etc.) parteixen de considerar que aquest article és part integrant i *invariable* del topònim. La primera lletra del topònim *Es Trenc* és la *E, i* per això, segons ells, com a primera lletra ha d'anar amb majúscula (i aquest *Es* no pot formar contracció amb cap preposició). Malgrat que no puc compartir aquesta visió, he de dir que té la seva coherència. El que és del tot incoherent és la posició de l'Institut d'Estudis Catalans i la *Gran Enciclopèdia Catalana*, partidaris de l'article salat i escrit amb minúscula, perquè mantenen una gran contradicció: consideren aquests articles com altres qualssevol per a uns efectes (minúscula, contracció amb les preposicions) i no els hi consideren per a altres (acomodació al registre pertinent).

segons les diverses llengües (*The Hague, La Haïe, Den Haag, 's Gravenhag*, etc.), per molt que l'article formi part del topònim? Si l'article d'aquests topònims s'adapta a les diverses llengües, per què no ha de poder adaptar-se a les varietats d'una mateixa llengua, especialment en un cas com el de la llengua catalana, en el si de la qual coexisteixen varietats geogràfiques i funcionals amb articles diferents?²¹ En pàgines successives veurem que el dogma de la invariabilitat de l'article és un simple prejudici que va contra l'evidència i que és refutat pel mateix funcionament de la llengua.

FUNCIÓ I COMPORTAMENT FORMAL DE L'ARTICLE

Els partidaris de *Sa (o sa) Pobla* i *Es (o es) Trenc* utilitzen també un altre argument: diuen que l'article d'aquests topònims no és –només ho era inicialment– cap article, sinó una mera partícula proclítica, perquè no exerceix la funció bàsica de tot article que és la determinació.²²

El dilema de si l'article dels topònims (ara ens referim als del segon tipus) és o no un article constitueix un fals dilema i un parany que ens pot entelar els ulls, perquè ens pot fer perdre de vista un dels principis de la lingüística moderna, com és la distinció entre forma i funció. És completament cert que aquests articles no exerceixen cap funció actualitzadora, a diferència del que ocorre amb els articles que acompanyen els noms comuns, i és així pel simple fet que el nom propi, des del moment que designa un ésser actual i no un concepte virtual, no necessita cap actualitzador. De fet és un element perfectament prescindible, que es manté per raons històriques. Però des d'un punt de vista *formal* l'article d'aquests topònims es comporta *exactament igual* com qualsevol altre article i en conseqüència no hi ha cap raó per no considerar-lo com a integrant de la *classe de paraules* anomenades així.²³

Vull insistir-hi: si debatem la qüestió de si l'article ha de ser *el* o *es*, *la* o *sa*, som davant un problema *estrictament formal*, i és l'anàlisi seriosa del comportament formal de l'article que ens donarà llum. Cal no treure a col·lació consideracions semàntiques o de funció gramatical, que no tenen ciri en aquest enterrament. Analitzaré, doncs, ara el comportament formal de l'article dels topònims

21. Certament no sempre (ni prop fer-s'hi) l'article d'un topònim s'adapta a la forma d'una altra llengua (o unes altres llengües). Els topònims prenen forma en una llengua determinada segons el grau de contacte que hi hagin tingut històricament els parlants d'aquesta llengua. Si en lloc de tractar-se d'una llengua estrangera es tracta d'una varietat de la mateixa llengua, com no s'hi adaptaran?

22. Ha defensat la idea amb fermesa Enric MOREU-REY, *Grafia d'articles fossilitzats en topònims* (Barcelona 1978).

23. L'error del professor Moreu-Rey, al meu parer, és que no separa la funció gramatical de l'article dels aspectes formals. Després d'afirmar, amb tota la raó, que l'anomenada partícula proclítica no fa la funció gramatical dels articles normals, pretén que tampoc no es comporti formalment com els altres articles i assimila aquest comportament morfològic (contraccions amb les proposicions) al simple fenomen fonètic d'elisió de vocals en contacte. Certament *al Vendrell* o *del Vendrell* podrien ser equiparables a les pronúncies «la lloca ils pollets» i «la nena ol nen»; però *pel Vendrell* i altres fenòmens que tot seguit descriuré ja són una altra qüestió.

(del segon tipus) en els diferents aspectes, per tal de mostrar que no hi ha cap diferència entre aquest article i els restants i per tal de mostrar que poc que s'aguanta el prejudici de la invariabilitat.

Comportament morfològic

a) Les preposicions *a*, *de* i *per* seguides de l'article inicial d'un topònim formen amb aquest les contraccions normals en el llenguatge real; amb l'article comú, *al*, *del* i *pel*. Certament no ens podem fixar en les dues primeres (vegeu la nota número 23), però sí en la tercera: si *el* en *el Vendrell* fos part intocable del topònim (com si fos *Elvendrell*) hom no diria *passar pel Vendrell*, com realment fa.

b) L'article nord-occidental *lo* de qualsevol topònim forma amb les preposicions anteriors les mateixes contraccions. No sentireu cap català nord-occidental que digui *vaig a lo Pont de Suert*; de la mateixa manera que diuen *em donen lo llibre* i *em parlen del llibre* diuen també *estimes lo Pont de Suert* i *véns del Pont de Suert* (i *passes pel Pont de Suert*).

c) Un mallorquí normal no dirà *he passat per Es Trenc*, sinó *he passat pes Trenc*, com dirà *he passat pes carrer* i no *he passat per es carrer*. En canvi davant un topònim com *Estellencs*, que no és *Es Tellencs*, tothom dirà *he passat per Estellencs*, i ningú *p'Estellencs* (com si fos *pes Tellencs*).

d) En mallorquí popular i col·loquial la preposició *a* davant article definit (*es*, *ets*, *els*) esdevé *an* (*vaig an es cine/an ets actes*, *dóna-ho an el tio*). Per això es diu *he anat an es Palmer* i no *a Es Palmer* (que sonaria *aspalmer*), mentre que d'altra banda diuen *he anat a Estellencs* (pronunciat *astellencs*) i no *anestellencs*, com succeiria si el nom fos *Es Tellencs*.

e) La preposició *per* davant l'article *sa* o *ses* en mallorquí col·loquial es realitza *pe* (*això és pe sa nina*). Hom dirà, doncs, *he passat pe sa Pobla* però *he passat per Sacot*, perquè l'element *sa* en el primer cas es comporta com un article i en el segon no.

f) En mallorquí i eivissenc l'article *es* precedit de la preposició *amb* es converteix en *so* (no es diu *amb es tren* sinó *amb so tren*). El mateix fenomen ocorre amb l'article *es* que forma part de topònims: *no em maregis més amb so Trenc*. Després diran que l'article dels topònims no està sotmès a les lleis de variació de qualsevol article.

g) En la formació de derivats d'un topònim es prescindeix en la majoria dels casos de l'article: els habitants de *la Pobla* (col·loquial *sa Pobla*) són *poblers* i no *sapoblers* com succeiria probablement si *sa* no es comportés com un article (els habitants d'Estellencs no es diuen *tellenquers*).²⁴

h) Algú pot estar temptat de creure que si sabem que és *Estellencs* i no *es Tellencs*, *es Vedrà* (norma col·loquial) i no *Esvedrà*, és perquè sempre ho hem

24. La rèplica de Moreu-Rey (*op. cit.*) afirmant que els habitants de Sant Llorenç es diuen també *llorencins* no invalida aquest argument, ans el ratifica: hi ha una llista de topònims formats per *Sant* (element comú a tots) i un mot específic, així com hi ha una llista de topònims formats per article (element comú a tots) i un mot específic. En ambdós casos per formar derivats basta considerar l'element específic prescindint de l'element comú. En ambdós casos hi ha un únic topònim però format per dos mots recognoscibles com a tals.

vist així. Res més lluny de la realitat: durant segles la majoria dels mallorquins ni han sabut llegir ni han vist aquests noms escrits enlloc, i, això no obstant, l'ús que he descrit ha estat sempre perfecte. Això no vol dir que s'hagi de menystenir la importància de l'escriptura, sobretot en una societat com l'actual. No hi ha dubte que l'escriptura pot intervenir en el reforçament de la consciència dels parlants; però són fonamentalment fets com el joc morfològic que he detallat anteriorment els que mantenen la consciència d'allò que és article i allò que no ho és. També es pot argumentar que un foraster que arribi a Mallorca i senti per primera vegada *Estellencs* no sabrà si es tracta d'un sol mot o de *es Tellencs*; no sabrà si sent *es Trenc* o *Estrenc*. Certament, però una vegada inserit dins el sistema lingüístic dels mallorquins l'audiència de frases com *he anat an es Trenc* i *he anat a Estallencs*, el traurà ràpidament de dubtes (a part el paper de l'escriptura).

i) El comportament morfològic de l'article dels topònims aconsella d'escriure'l amb lletra minúscula, per tal d'acceptar les contraccions amb les preposicions. És veritat que la mateixa problemàtica es troba a altres entitats lingüístiques, com els noms de publicacions, d'establiments comercials, de vaixells, de grups musicals, etc. La llengua més espontània tendeix a dir *interpretat pels Joglars*, més que *per Els Joglars*; *he passat pel Corte Inglés*, més que *per El Corte Inglés*; o *he escrit un article pel Temps*, tot i que el qui digués això estaria influït segurament per la llengua escrita i potser diria *per (a) El Tenaps*. En tots aquests casos la llengua escrita ha adoptat una convenció (com ho és el fet d'escriure els títols de publicacions en cursiva o entre cometes) no coincident amb les solucions de la llengua parlada vulgar. Amb els topònims també podríem certament adoptar una convenció semblant, però hauríem de pensar-nos molt bé si realment n'hi ha necessitat i quins avantatges en podríem treure?²⁵

Comportament sintàctic

En aquest punt cal destacar la regular incompatibilitat de l'article dels topònims amb un altre determinant, tal com ocorre amb els altres articles. En utilitzar un determinant davant un topònim l'article d'aquest desapareix automàticament: *tenim un Arenal fet un oi* (no *un S'Arenal*); *a Mallorca hi ha dues/unes quantes/moltes/poques/etc. Cabanetes*²⁶ (no *dues/etc. Sa Cabaneta*); *a Mallorca no hi ha cap Vendrell*, *a Catalunya n'hi ha un* (no *cap El Vendrell*); *aquell Arenal dels anys vint* (no *aquell S'Arenal*); *per una Pobla millor* (lema electoral: no *per un/una Sa Pobla*).

Entre l'article i el mot nucli del topònim es poden intercalar mots: *la bellíssima Calobra*, *la polèmica Dragonera*, *el reconstruït Hort del Rei*, *l'esmentat Salobrar*. Els defensors de *Sa Calobra* i *Es Trenc* no haurien d'escriure *els excursionistes pogueren contemplar Sa bellíssima Calobra i S'amenacat Trenc*?²⁷

25. En tot cas, encara que adoptéssim la norma convencional d'escriure l'article amb majúscula, no per això perdria aquest article la possibilitat d'acomodar-se al registre utilitzat (estàndard o col·loquial).

26. En aquests casos tenim noms propis que són usats com a noms comuns, però això no afecta les consideracions que faig sobre el comportament formal de l'article.

27. «en el cas de Sa Comuna de Bunyola o de la de Lloret...» (subratllats meus, G. B.). L'autor d'aquesta frase, i molts altres que fan el mateix, no s'adonà que els articles *Sa* i *la* que coordinava tenen el mateix valor

Comportament geolingüístic

En una llengua que posseeix una complexitat d'articles com és el cas de la nostra, és un fet que els articles dels topònims canvien en canviar la varietat lingüística del parlant. Dit en altres termes, en principi cada parlant usa en els topònims (siguin d'allà on siguin) l'article propi de la seva varietat personal. Un parlant nord-occidental diu normalment *lo Pont de Suert* i *lo Palau d'Anglesola* (topònims occidentals), però també diu *lo Vendrell* i *lo Prat* (topònims orientals). Recíprocament un parlant oriental dirà *el Vendrell* i *el Prat*, però també *el Pont de Suert* i *el Palau d'Anglesola*.

Dins la petita Mallorca podem trobar un cas paral·lel: un habitant de Pollença –l'única vila on no salen– dirà *la Pobla*, *la Dragonera*, *u Trenc* i *u Sallobrar*²⁸ (topònims no pollencins): i, d'altre costat, un mallorquí no pollencí dirà *s'Albufereta*, *es Putxet* i *es Cavall Bernat* per molt pollencins que siguin aquests topònims. Si l'article és part invariable del topònim, haurem de dir els altres mallorquins *el Port de Pollença* (o *u Port de Pollença*) quan sempre hem dit *es Port de Pollença*?

Els catalans continentals quan van a Mallorca diuen ben espontàniament *l'Arenal* i *el Teix*, igual que els pollencins, sempre que no hagin sofert la correcció de qualque entès o la influència del català que s'escriu o es llegeix actualment a l'illa.

Fins i tot, el fet que parlant en espanyol la gent digui *el Figueral* o *la Indioteria* és un aspecte més de la variació geolingüística (en aquest cas d'una llengua a una altra) que experimenten els articles dels topònims. Si la llengua dels nostres sofriments fos l'anglès segur que diríem *The Figueral* i *The Indioteria*.

Em diran que un mallorquí no diu *es Vendrell* o *s'Empordà*, sinó *el Vendrell* i *l'Empordà*. És cert, però això no ocorre perquè siguem respectuosos amb aquests noms. Un mallorquí no diu *es Vendrell* o *s'Empordà* com no diu *es rei* o *es dimoni*; diu *el Vendrell* i *l'Empordà*, com diu *l'Argentina*, *l'Havana* o *el Congo*. Això no és més que l'aplicació de la norma col·loquial de les Balears segons la qual els topònims de fora de les illes van amb article *el* i *la*.

LA TRADICIÓ LITERÀRIA

La norma d'ús que aquí es proposa no és més que la continuació de la més genuïna tradició literària que arrenca del segle XIII i que s'ha mantingut de fet fins fa uns decennis; la qual cosa és una mostra més de la realitat del caràcter variable de l'article.

Fins al decret de Nova Planta, quan el català –deixant a part el llatí– era la llengua normal de l'administració i de la vida pública, els topònims s'escriuien sistemàticament i sense excepcions dignes de ressenyar amb l'anomenat

28. U és el resultat de l'evolució de *el* (*el > eu > u*).

article literari, des dels noms de viles fins als de les petites possessions. Els documents són als arxius, a la disposició de qui els vulgui veure.²⁹

Després de l'esmentat decret, la imposició de l'espanyol a l'administració i després a l'escola i als moderns mitjans de comunicació comporta l'oblit en molts aspectes de les normes de la llengua culta tradicional catalana, una de les quals era l'article formal. Els homes de lletres dels segles XVIII i XIX que usen la llengua del poder escriuen els topònims amb forma i article castellanitzats (*La Puebla, Las Salinas*); adesiara, però, n'escriuen algun, sobretot els insignificants, tal com es deia en la llengua (vulgar, clar) del país, i així –com a conseqüència de la castellanització– apareixen els primers topònims amb article salat. De totes maneres, el fet que les grafies *el, la* o *las* tant puguin correspondre als articles espanyols com als de la llengua catalana escrita tradicional fa difícil esbrinar quines eren realment les intencions de qui els escriu. Les grafies *els i les* que podem trobar sovint dins textos castellans mostren que no sempre eren d'aquesta llengua els articles consignats.³⁰

Malgrat tot, aquells qui en el segle XVIII escriuen en català continuen usant amb tota normalitat l'article formal en els topònims (vegeu l'apèndix documental). El mateix es pot dir de tot el segle XIX. Escriptors com Pere d'Alcàntara Peña segueixen la vella i saludable norma de no emprar articles salats dins textos escrits amb article formal. Els escriptors costumistes que ho escriuen tot amb article dialectal o fent mescladissa òbviament ara no ens interessen. He vist així mateix documents privats (testaments, etc.) del segle XIX escrits en català on els topònims apareixen com sempre s'havia fet. Vull dir també que he intentat trobar topònims amb article en papers escrits per Marià Aguiló i Tomàs Forteza, sense èxit (només puc citar el poema de Tomàs Forteza *N'Alí de la Palomera*), però tinc la convicció que estarien escrits segons la norma tradicional.

El primer que s'establí la norma d'escriure els topònims de forma sistemàtica –o pretesament sistemàtica– amb article salat és Antoni M. Alcover. Segurament això és una manifestació més del seu llenguatge dialectalitzant i populista i una conseqüència d'una concepció vitrinesca dels topònims, que és un perill que sempre ha rondat els nostres toponimistes.

29. Un cas ben curiós és el de Santa Maria del Camí, que durant l'Edat Mitjana apareix escrit amb regularitat *Santa Maria des Camí* (amb diverses grafies). Avui tothom diu *del Camí*.

30. Jeroni de Berard en el seu llibre *Viaje a las villas de Mallorca* escrit el 1789 (Ajuntament de Palma, 1893) escriu topònims amb article salat, però predominen els del tipus *punta del Carritx, punta del Clot, caló del Guix, las Marjals, el Estañol, San Lorenzo del Cardezà*, etc. N'hi ha alguns també amb article *els*: *puig dels gats* (p. 13), *Coll dels cans* (p. 31), *Plaza dels lladoners* (p. 69), *els Bubot.s* (p. 158), etc.

Vicent M. Rosselló i Verger, que ha estudiat la toponímia litoral en el mapa dit del Cardenal Despuig (1785) assenyalava que de cinc-cents i tants topònims inventariats només nou duen article salat (*Els criteris toponímics al mapa de Mallorca del Cardenal Despuig*, dins «Homenaje al Dr. Juan Reglà Campistol», u, València 1975). Els altres són amb article *ille* (català o castellà). Juan Tur de Montis y de Ayguavives (*Cartografía histórica de Ibiza y Formentera (Islas Pitiusas)*, CSIC, Barcelona 1984) transcriu la toponímia d'una vintena de mapes realitzats entre 1555 i 1900. Només un d'ells (*Plano de la Ysla, Villa y Real Fuerza, dividida en cinco Cuartones*, 1765-1770) duu articles *ipse* i encara alternant amb articles *ille*.

És curiosa la següent declaració de Josep M. Quadrado: «*Por inadvertencia, siguiendo la corriente oficial, escribía la Puebla en mis anteriores obras y aún en la parte histórica de la presente, en vez de la Poble, tomo en buena ley debe ponerse.*» (Nota a peu de pàgina a *Islas Baleares*, edició de 1968, p. 481.)

Amb tot, molt pocs foren els qui seguiren l'intrèpid mossèn, i durant les quatre primeres dècades d'aquest segle –fins a la guerra– els topònims s'escriuren de manera clarament majoritària amb l'article dit aleshores literari. Així ho feren escriptors de la talla de Joan Rosselló de Son Fortesa, Salvador Galmés, Llorenç Riber, Joan Alcover, Costa i Llobera, Maria Antònia Salvà, Miquel Ferrà i tants altres, o revistes prestigioses com «La Nostra Terra» o «La Veu de Mallorca» (vegeu l'apèndix documental). No és que no es puguin trobar en aquesta època topònims amb article salat dins textos literaris; des de principi de segle XX –o final del XIX– n'hi comença a haver, però és un fet encara minoritari³¹

Després de la guerra i els anys de silenci, la norma alcoveriana ha anat imposant-se, i n'ha estat una de les causes principals el suport que li ha donat sempre Francesc de B. Moll, fidel deixeble d'Alcover, que ha exercit una influència decisiva sobre el català escrit a les Balears durant les darreres dècades.

El boom recent dels estudis toponímics i la subsegüent aparició de grans reculls alfabètics de topònims o d'obres lexicogràfiques que inclouen aquells, fets sense un debat previ sobre els diversos aspectes normatius, amb una mal entesa idea del respecte a la toponímia i –cosa més important encara– sense la necessària diferenciació entre allò que és activitat dialectològica i allò que és tasca normalitzadora, han acabat de perfilar la situació actual.³²

A fi de comptes, però, i a part de les benediccions de filòlegs, el fet que els topònims hagin «escapat» de l'article estàndard no és més que una conseqüència de la situació d'alienació lingüística que patim en aquest país. Amb la llengua dominant no catalana com a punt de referència obligatori en tota situació formal,

31. Els primers topònims amb article salat que es troben dins un text escrit amb article literari –a principi del segle XX, o potser algun a finals del segle XIX– van sovint en lletra cursiva o entre cometes (vegeu els exemples de *Flor de card* de Salvador Galmés). Entenc que en aquests casos l'autor vol simplement consignar la forma col·loquial; no vol dir que concebi aquesta com l'única possible. Ben igual que quan escriu «dins ses cases» i altres expressions semblants.

32. Potser està justificada l'aparició de l'article salat en una obra com el *Diccionari Català-Valencià-Balear* –on també surt l'article occidental *lo-*, però no a la *Gran Enciclopèdia Catalana*. No sé quin criteri segueix Joan Coromines al seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, on els topònims balears surten adés amb un article adés amb un altre: *al Mercadal* (vegeu església), *als Llombards* (vegeu esquerdà), *la Pobla* (vegeu est), *St. Josep de Sa Talaia* (vegeu est), *Sa Porrassa* (vegeu estrènyer), *St. Vicenç de sa Cala* (vegeu feina), etc. (Només he citat topònims escrits en lletra rodona).

Crec que una bona solució per a la *Gran Enciclopèdia Catalana* hauria estat donar entrada als topònims en llur forma estàndard i consignar a continuació entre claudàtors la forma col·loquial quan diferís de la primera. També em sembla perfectament admissible –o recomanable– que es publiquin mapes –sobretot els de toponímia abundant– amb els articles de la llengua parlada ordinària. Hi ha un fet que ho justifica perfectament: si tots els articles dels topònims balears prenguessin col·loquialment la forma *ipse* no seria necessari consignar aquesta enlloc, ja que veient escrita la forma estàndard la deducció de la col·loquial seria un fet mecànic. El fet és que alguns topònims duen l'article *ille* en el llenguatge col·loquial (*la Trapa*, *la Porciúncula*, etc.), amb la qual cosa és convenient que els usuaris de les obres abans esmentades puguin disposar d'informació sobre la forma col·loquial dels topònims per ells desconeguts, a fi de fer-ne un ús correcte en aquest registre (coneixent la forma col·loquial automàticament se'n treu l'estàndard, però no a l'inrevés). Després caldria que l'escola ensenyés a la gent a usar els topònims de manera flexible, insistint en la validesa de totes les variants geogràfiques de l'article i en la necessitat d'adaptar aquest al registre utilitzat, evitant en tot moment la barreja d'articles dins un text.

els noms de lloc (i encara els no castellanitzables) són, de fet, l'única cosa que no pot deixar-se d'escriure en la llengua del país. Els noms de lloc, així com el nom de restaurants típics i alguna cosa més, són –i ha estat així des de ja no se sap quan– els únics espais que hom considera apropiats per a una llengua denigrada. *S'Hort des Ca*, *Ses Païsses*, *Urbanización Sa Teules* o *Restaurante Ses Forques* són les úniques mostres de color indígena que els esquemes sociolingüístics de la majoria dels nostres compatriotes són capaços d'oferir; i si es tracta de donar color indígena no hi cerqueu articles estàndard ni tradicions literàries. Els diaris mallorquins –que no són en català– diuen *Sa Ràpita* i *Es Trenc* amb el mateix esperit que diuen *Sa Rua*, *Ses Beneïdes*, *Es Cossiers*, *Sa Nostra*, *S'homo des nassos*, i totes les coses que alguns diuen «entranyables». Lamentablement molts conciutadans de pro cauen en el parany i practiquen el mateix indigenisme escrivint en la nostra llengua (posant, per exemple, *Sa Rua* dins un text en català estàndard). Dins aquest context ha nascut i s'ha difós la idea que els topònims s'han d'escriure amb article salat. Si no s'hagués produït una interrupció de l'ús del català com a llengua referencial, no hauria fet falta escriure aquest article.

ALTRES QÜESTIONS

L'article interior

Fins ara he parlat de l'article que encapçala o precedeix els topònims, però no del que es troba a l'interior, com els de *cap del Pinar*, *illa dels Conills*, *Sant Lorenç del Cardassar* o *carrer de la Ferreria*. També aquí ens diuen que aquest article forma part del topònim, i, per tant, haurem de remetre'ns a les consideracions que hem fet anteriorment sobre aquesta qüestió. Allò que ningú no gosaria dir, he de suposar, és que aquests mots no són article sinó partícules fossilitzades, tal com alguns afirmen respecte als articles inicials. A *illa de les Rates* –tant si hi ha rates com si no n'hi ha– *les* és un article pur i simple, exactament igual que qualsevol altre, i no té el més mínim sentit escriure *ses* dins un text (o context) formal. Va contra el sentit comú i contra l'instint natural de qualsevol usuari de la llengua haver d'escriure *la punta de s'Enclètxa*, *el torrent de ses Mates* o *la plaça de sa Drassana*, mesclant articles que corresponen a registres diferents.

Un lamentable espectacle és el que ofereixen les flamants plaques acabades de col·locar a les cantonades de molts de pobles de les nostres illes, divorciades de la llengua comuna normativitzada. I és ben curiosa la força amb què actuen els prejudicis popularistes: cap assessor lingüístic no gosaria recomanar *carrer de sa Constitució* o *avinguda des Gran i General Consell*, però molts propugnarien *carrer de s'Escola* i *plaça de sa Quartera* (o *Cortera*). Caldrà recordar que avui a les Balears l'ús d'un article o un altre no depèn del caràcter popular o no popular del mot que el segueix sinó de la formalitat de la situació. ¿Potser a l'hora d'escriure a un imprès *plaça dels/des nins* haurem de fer una investigació

sobre la popularitat de la denominació i la forma com aquesta va ser establerta?³³

Si escrivim *estany de ses Gambes, cap des Pinar i costa de sa Pols*, ja podríem escriure també tranquil·lament *Palau des Parlament (o des Consell), Llotja des Peix, Conselleria d'Ordenació des Territori, Foment des Turisme, ambaixada dets Estats Units, Llar dets Acians, Museu des Vi i quarter de sa Guàrdia Civil*.

Confusions i distincions

N'hi haurà que diran que a les Balears hi ha topònims que van amb article *ipse (sa Vall)* i altres que van amb l'article *ille (la Vall)*, i que canviant l'article es canvia el topònim.

El raonament seria simplista i fraudulent. Aquest és un fet que es dona efectivament en el parlar col·loquial de les illes en general, i no solament en els topònims; hi ha mots que tenen significats diferents amb un article o l'altre: *es cor* (òrgan) / *el cor* (part de l'església), *sa sala* / *la Sala* (ajuntament), *es bisbe* (veixiga) / *el bisbe*, *sa misericòrdia* / *la Misericòrdia* (institució), *sa puresa* / *la Puresa* (col·legi), *sa mà* / *la mar* (amb la *r* final muda), etc. Però no ens enganyem: no és l'article l'element decisiu que en la descodificació del missatge estableix el significat del mot, sinó el context. Si dins una conversa normal, dotada del marc contextual que li és propi, algú diu que ha anat a veure «*es*» *bisbe* o que ha estudiat a «*sa*» *Puresa*, violentarà la norma col·loquial insular i produirà una certa estranyesa. També infringirà la norma col·loquial i produirà estranyesa (en aquest cas no tanta o d'un altre tipus) si diu que ha pintat «*la*» *sala* o que li fa mal «*el*» *cor*, però no hi haurà cap problema d'intercomprensió. No és l'article allò que desfà l'ambigüitat en aquests parells de mots homònims sinó el context.

Amb matisacions diverses podríem aplicar això als topònims. És cert que segons la norma col·loquial de les illes cal dir *sa Vall* si és la de Santanyí i *la Vall* si és la de Menorca; *s'Horta* si és la de Felanitx i *l'Horta* si és la de Sóller. Dins un context ben definit pronunciar col·loquialment *l'Horta* (de Felanitx) o *la Vall* (de Santanyí) suposa la mateixa infracció de norma que dir *la sala* o *el cor*, però no obstaculitza la intercomprensió.

Això no vol dir que no s'hagi de continuar mantenint la distinció dins la llengua col·loquial. Vull dir simplement que si les distincions col·loquials *es cor/ el cor*, etc., no transcendeixen a la llengua escrita formal i d'això no se'n deriva cap problema, tampoc no hauríem de fer-nos-en cap si la llengua escrita formal prescindeix de les distincions *s'Horta/l'Horta*, etc. Dins un passatge que parli dels termes de Felanitx o de les Salines de Santanyí les denominacions *l'Horta* o *la Vall* respectivament no tenen per què dur ningú a confusió. A Catalunya hi ha diversos municipis que es diuen *la Pobla i*, això no obstant, quan els habitants del Pallars parlen de *la Pobla* ja se sap que es refereixen a la Pobla de Segur i no a la Pobla de Lillet o a la Pobla de Claramunt³⁴. Amb tot, en el cas que

33. El qui hagi llegit el meu article *Els carrers de la ciutat de Mallorca («Lluc», maig-juny 1979)* m'haurà de disculpar que caigués en la trampa. Vaig rectificar al llibre *Els noms dels carrers de Palma* (Palma 1983), on es defensa amb energia l'ús de les formes normatives.

34. Si s'acceptava la solució que aquí es proposa per a l'article, caldria afegir a la llista *la Pobla d'Uialfàs*.

hàgim de consignar en un escrit aquests topònims «en fred», sense context, tampoc no costa tant escriure *l'Horta de Sòller*, *l'Horta de Felanitx* o *la Vall de Santanyi*. Aquesta mena de topònims són escassos (no tant els microtopònims) i no val la pena mantenir una norma incoherent i complicada per no haver d'escriure unes poques paraules més.

CONCLUSIONS

Si l'article dels topònims presenta el mateix comportament formal –morfològic, sintàctic, geolingüístic– que els altres articles, no hi ha cap raó per no tractar-lo de la mateixa manera. Això vol dir que l'article (sempre que sigui reconegut com a tal pels parlants)³⁵ de qualsevol topònim dels Països Catalans hauria de prendre la forma estàndard en els àmbits d'ús on l'estàndard és la varietat adequada, entre ells la llengua escrita administrativa i la dels mitjans de comunicació. Aquesta concepció de l'article requereix escriure'l amb lletra minúscula (excepte a l'inici d'un text o després de punt) i formar amb les preposicions les contraccions normals (*al*, *del*, *pel*).

Des del moment que s'ha establert i acceptat que a tota l'àrea lingüística catalana *el*, *la*, *els* i *les* són els articles de la llengua comuna codificada, i que en algunes zones hi conviu una altra variant com a norma col·loquial (*es*, *lo*), l'aplicació d'aquest principi als topònims hauria de ser automàtica. La introducció dels articles col·loquials (*es*, *lo*) dins textos estàndard no és més que una distorsió i una font de problemes. Recordem les dificultats que es presenten sovint a l'hora d'aclarir si un article forma o no part d'un topònim i si un mot és un genèric o no ho és. I cal insistir que el fruit d'una norma complicada és un ús vacil·lant, incoherent i a vegades estrambòtic. Precisament la justificació de la reducció de variants redundants pròpia de la llengua estàndard radica en principis de funcionalitat i en la necessitat d'assegurar una comunicació segura, eficaç i sense vacil·lacions.

Això no lleva que en els estudis sobre toponímia no es puguin –o no s'hagin de– consignar els topònims no sols amb l'article sinó fins i tot amb altres trets de la llengua popular, igual com el dialectòleg fa el mateix amb els mots o expressions que recull. En aquest cas els topònims aniran en lletra cursiva, amb la qual cosa queden fora del context lingüístic i alliberats de les normes d'aquest.

Sé perfectament que aquesta proposta trobarà resistència, i em permetré la gosadia de suposar que en aquesta resistència els factors d'ordre emocional, l'adhesió a la rutina i fins i tot els interessos (rectificar és de savis però no fa pla a ningú) pesaran més que les argumentacions estrictament lingüístiques. Alguns la titllaran de radical, quan és una invitació a la tolerància i a la flexibilitat (llegiu una altra vegada amb calma la nota n. 32). Si l'he formulada és perquè crec no sols en la seva coherència sinó també en la seva viabilitat; he parlat del tema amb molta gent i tinc raons per creure que la proposta aquí exposada pot

35. Òbviament queden exclosos els articles fossilitzats de veritat, com els de *Sant Just Desvern*, *Sarroca*, *Caloscans*, etc.

GABRIEL BIBILONI

tenir un alt nivell d'assumpció entre els joves professors de català de les illes, que saben mirar la problemàtica lingüística amb ulls crítics i esperit innovador. Sigui com sigui, convé que la qüestió s'airegi i sigui convenientment debatuda. Per part meva, estic disposat a rectificar allò que faci falta si me'n convencen amb raons, no amb el principi d'autoritat.